

УДК 341.48

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.5.42>

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ АБО ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Данчук В.А.В.,

*аспірант кафедри Міжнародного права та порівняльного правознавства
спеціальності D9 «Міжнародне право»*

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ORCID: 0009-0001-6424-7059

e-mail: viktoraleks.danchuk@chnu.edu.ua

Данчук В.А.В. Політика держави або організації як необхідний елемент для кваліфікації злочинів проти людяності в міжнародному кримінальному праві.

За весь час повномасштабного російського вторгнення в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, було зафіксовано понад 170 тисяч воєнних злочинів, вчинених російською армією, значна кількість яких була спрямована проти мирних мешканців. Серед цих злочинів є й такі, які підпадають також під ознаки злочинів проти людяності, передбачені статтею 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. У зв'язку з наведеними вище обставинами, потреба у детальному вивченні особливостей злочинів проти людяності, розкриття сутності їх необхідних елементів, одним з яких є вимога наявності політики держави або організації, стає надзвичайно актуальною для сучасної науки міжнародного права.

У статті здійснено комплексне дослідження правових підходів до розуміння поняття політики держави або організації як необхідного елемента для кваліфікації злочинів проти людяності. Зокрема, проаналізовано розбіжності у поглядах науковців щодо тлумачення елемента політики у протиправних діяннях проти цивільного населення. Встановлено, що одна група науковців вважає політику держави або організації самостійним та необхідним елементом злочинів проти людяності, який допомагає відмежувати останні від ізольованих актів насильства, які охоплюються внутрішнім кримінальним законодавством держав. Інша група науковців пропонує відмінний від першого підхід до розуміння елемента політики, зазначаючи, що політика держави або організації не є самостійним елементом злочинів проти людяності, а радше слугує доказовим фактором для встановлення систематичності та широкомасштабності злочинного діяння.

Крім того, у статті особливу увагу приділено аналізу судової практики трибуналів *ad hoc*, зокрема Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (МКТЮ) та Міжнародного трибуналу для Руанди (МКТР), а також Міжнародного кримінального суду (МКС) стосовно тлумачення поняття «політика держави або організації». Підкреслюється неоднозначність та суперечність підходів судових органів до вирішення даного питання. З'ясовано, що політика держави або організації не обов'язково повинна бути прямо та чітко сформульованою, а може бути встановленою за сукупністю фактичних обставин.

Не менш важливим питанням, яке досліджено у статті, є роль недержавних суб'єктів у вчиненні злочинів проти людяності. Встановлено, що єдиного підходу до вирішення цієї проблеми серед наукової спільноти та в судовій практиці немає. Пропонуються два альтернативні підходи до вищезазначеного питання. Перший полягає у тому, що будь-які недержавні суб'єкти можуть вважатися «організацією» у значенні статті 7(2)(а) Римського статуту, а другий підхід передбачає, що вважатися «організацією» і бути відповідальними за вчинення злочинів проти людяності можуть лише суб'єкти, які пов'язані з державою.

Зроблено висновок, що існує нагальна потреба у формуванні узгодженого підходу до розуміння елемента політики держави або організації з метою забезпечення правильної кваліфікації

злочинів проти людяності та відповідно підвищення ефективності міжнародного кримінального правосуддя.

Ключові слова: злочини проти людяності, політика держави або організації, Римський статут, трибунали *ad hoc*, МКС, систематичність, широкомасштабність, недержавні суб'єкти.

Danchuk V.A.V. State or organizational policy as a necessary element for qualifying crimes against humanity in international criminal law.

During the entire time of the full-scale Russian invasion of Ukraine, which began on February 24, 2022, more than 170,000 war crimes committed by the Russian army were recorded, a significant number of which were directed against civilians. Among these crimes are those that also fall under the characteristics of crimes against humanity provided for in Article 7 of the Rome Statute of the International Criminal Court. In connection with the above circumstances, the need for a detailed study of the specific features of crimes against humanity, the disclosure of the essence of their necessary elements, one of which is the requirement of the existence of the policy of a state or organization, becomes extremely relevant for the modern science of international law.

The article provides a comprehensive study of legal approaches to understanding the concept of state or organization policy as a necessary element for the qualification of crimes against humanity. In particular, the differences in the views of scientists regarding the interpretation of the policy element in illegal acts against the civilian population are analyzed. It has been established that one group of scientists considers the policy of the state or organization to be an independent and necessary element of crimes against humanity, which helps to distinguish the latter from isolated and isolated acts of violence, which are covered by the internal criminal legislation of states. Another group of scholars offers a different approach from the first to understanding the element of politics, noting that the politics of a state or organization is not an independent element of crimes against humanity, but rather serves as an evidentiary factor for establishing the systematicity and wide-ranging nature of a criminal act.

In addition, the article pays special attention to the analysis of the judicial practice of *ad hoc* tribunals, in particular the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY) and the International Tribunal for Rwanda (ICTR), as well as the International Criminal Court (ICC) regarding the interpretation of the concept of «policy of the state or organization». The ambiguity and contradiction of the approaches of judicial bodies to solving this issue is emphasized. It is clarified that the policy of the state or organization does not necessarily have to be directly and clearly formulated, but can be established according to a set of factual circumstances.

An equally important issue explored in the article is the role of non-State actors in the commission of crimes against humanity. It has been established that there is no single approach to solving this problem among the scientific community and in judicial practice. Two alternative approaches to the above issue are proposed. The first is that any non-State actors may be considered a «organization» within the meaning of article 7 (2) (a) of the Rome Statute, and the second approach provides that only actors who are affiliated with the State may be considered a «organization» and be responsible for the commission of crimes against humanity.

It is concluded that there is an urgent need to form a coherent approach to understanding the policy element of a state or organization in order to ensure the correct qualification of crimes against humanity and, accordingly, increase the effectiveness of international criminal justice.

Key words: crimes against humanity, State or organization policy, Rome Statute, *ad hoc* tribunals, ICC, systematicity, wide-ranging, non-State actors.

Постановка проблеми. Злочини проти людяності посідають особливе місце в системі сучасного міжнародного кримінального права, що зумовлено їх спрямованістю проти фундаментальних цінностей міжнародного співтовариства, посяганнями відповідних злочинних діянь не лише на життя, здоров'я та власність потерпілих осіб, а й на саму людську гідність. Вперше концепція злочинів проти людяності отримала своє нормативне закріплення у Статуті Нюрнберзького трибуналу, в якому було передбачено перелік відповідних протиправних діянь, однак не було наведено правового визначення даного виду міжнародних злочинів. В ході діяльності наступних спеціальних міжнародних трибуналів концепція злочинів проти людяності одержала свій подальший розвиток, в тому числі шляхом розширення переліку протиправних діянь, які підпадають під ознаки вищезазначеного виду злочинів, та виокремлення ряду необхідних елементів, які є

ключовими для кваліфікації того чи іншого правопорушення як злочину проти людяності. Одним з основних контекстуальних елементів злочинів проти людяності було визначено вчинення відповідного протиправного діяння в рамках політики держави або організації, спрямованої на здійснення нападу проти будь-якого цивільного населення, результатом чого стало закріплення даного елемента у статті 7(2)(а) Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Разом з тим, попри нормативне закріплення вимоги наявності політики держави або організації, досі відсутній єдиний підхід до тлумачення даного елемента злочинів проти людяності, його ознак та застосування у міжнародному кримінальному праві. Зокрема, наявні численні дискусії серед наукової спільноти щодо розуміння самого поняття «політика», форм її прояву, критеріїв встановлення та доказування її існування. Крім того, зважаючи на сучасну еволюцію збройних конфліктів в бік гібридних форм, які характеризуються активною участю в них недержавних суб'єктів, актуальним також стає питання меж охоплення поняттям «політика» відповідних дій таких суб'єктів. Тому, з метою вирішення вищезазначених питань, виникає об'єктивна потреба у проведенні комплексного правового дослідження політики держави або організації як необхідного критерію для кваліфікації злочинів проти людяності, враховуючи при цьому практику Міжнародного кримінального суду (МКС) та трибуналів *ad hoc*. Результати даного дослідження стануть важливим матеріалом для формування узгодженого підходу до розуміння політики держави або організації як обов'язкового елемента злочинів проти людяності, що у свою чергу сприятиме уникненню помилок при їх кваліфікації та забезпечить ефективне і справедливе правосуддя для винних у їх вчиненні.

Метою статті є комплексне дослідження правових підходів до розуміння поняття політики держави або організації як необхідного елемента для кваліфікації злочинів проти людяності, форм її прояву та особливостей застосування поняття «політика» до діянь, вчинених недержавними суб'єктами, з особливим акцентом на судову практику трибуналів *ad hoc* та Міжнародного кримінального суду.

Стан опрацювання проблематики. Поняття злочинів проти людяності, їх ознаки та відмінності від інших видів міжнародних злочинів, передбачених Римським статутом Міжнародного кримінального суду, є предметом численних теоретичних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Окремим аспектам злочинів проти людяності, включаючи вимогу наявності політики держави або організації, у своїх працях приділяли увагу наступні вітчизняні науковці: Андрушко А.В., Тома М.Г., Орлов Ю.В., Ігошин Ю.В., Кучер Д.О., Грушко М.В., Гнатівський М.М., Гутник В.В., Камінська Н.В., Щербань Є.В., Тимченко Л.Д., Коваль Д.О. До зарубіжних авторів, які досліджували еволюцію поняття «політика держави або організації» у практиці трибуналів *ad hoc* та МКС, форми прояву політики держави або організації, а також аналізували роль недержавних суб'єктів у вчиненні злочинів проти людяності слід віднести таких науковців, як Роденхойзер Т., Шабас В.А., Лубан Д., Кресс Л., Бассіоні М.Ш., Купідо М.Ю., Садат Л.Н., де Гузман М.М., Гоффманн Т., Шмід Е. При цьому варто зазначити, що у вітчизняних доктринальних джерелах проблематика політики держави або організації аналізується лише побічно в контексті систематичності та широкомасштабності нападів на цивільне населення, без розкриття сутності поняття «політика держави або організації» та глибокого дослідження її критеріїв і правового значення для кваліфікації злочинів проти людяності. З огляду на вищезазначене, існує потреба у подальших теоретичних дослідженнях проблеми політики держави або організації на вітчизняному рівні.

Виклад основного матеріалу. Станом на сьогодні основним міжнародним нормативно-правовим актом, який містить нормативне визначення злочинів проти людяності, окреслює їх необхідні елементи та наводить чіткий перелік протиправних діянь, які становлять даний вид злочинів, є Римський статут Міжнародного кримінального суду, який 21.08.2024 року був ратифікований Верховною Радою України та набрав чинності для нашої держави 01.01.2025 року. Як передбачено статтею 7(1) Римського статуту злочини проти людяності полягають у вчиненні конкретних злочинних діянь, перелічених у даній статті, «...в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу...» [1].

Стаття 7(2)(а) Римського статуту дає чітке пояснення, що слід розуміти під нападом, спрямованим проти будь-якого цивільного населення, а саме «...лінію поведінки, що включає багаторазове вчинення діянь, зазначених у пункті 1, проти будь-якого цивільного населення в рамках проведення політики держави або організації, спрямованої на вчинення такого нападу, чи з метою

сприяння реалізації такої політики» [1]. Тобто, на міжнародно-правовому рівні закріплено вимогу вчинення певних протиправних діянь, які підпадають під ознаки злочину проти людяності, в рамках відповідної політики держави або організації, чи з метою сприяння такій політиці. Елементи злочинів, які допомагають МКС у тлумаченні, зокрема, статті 7 Римського статуту, пояснюють значення поняття «політика» в контексті вчинення злочинів проти людяності: ««політика, спрямована на здійснення такого нападу» передбачає, що держава чи організація активно заохочували такий напад на цивільне населення або підбурювали до нього» [2]. Однак такий напад не обов'язково повинен мати військовий характер. Варто зазначити, що в сучасній доктрині міжнародного кримінального права термін «напад» тлумачиться як лінія поведінки або радше як кампанія чи операція, а окремі спорадичні акти, спрямовані проти цивільного населення, не є злочинами проти людяності [3; с. 160]. Останні є злочинними діяннями, які є частиною ширшого контексту організованого насильства. Таке обмежене розуміння поняття злочинів проти людяності є важливим для розмежування міжнародних злочинів від «звичайної» внутрішньої злочинності [4; р. 457]. Тобто, неправомірне застосування сили проти цивільного населення обов'язково повинно мати систематичний характер, що є одним з контекстуальних елементів злочину проти людяності. З «елементом систематичності» тісно пов'язаний «елемент політики», який закріплений на нормативному рівні в Римському статуті, проте не є обов'язковим за змістом міжнародного звичаєвого права. Вимога наявності політики держави або організації для встановлення факту вчинення злочину проти людяності дотепер залишається досить суперечливим аспектом у міжнародному кримінальному праві, який перебуває в центрі дискусій серед представників наукової спільноти. Так, одні науковці вважають, що наявність політики є необхідною складовою злочинів проти людяності, яка має бути встановлена, перш ніж те чи інше діяння може бути кваліфіковане як злочин проти людяності, тоді як інші ставлять під сумнів правову основу вимоги щодо «елементу політики» [5; р. 55]. Зокрема, перша група науковців, представниками якої були Шабас В.А. та Бассіоні М.Ш., вважає вимогу наявності політики необхідною для відмежування злочинів проти людяності від внутрішніх злочинів [6; р. 244-246]. На користь цієї позиції наводяться два фундаментальні аргументи. По-перше, стверджується, що вимога наявності політики вирішує проблему, пов'язану з безумовним роз'єднувальним критерієм широкомасштабного або систематичного нападу, адже після скасування зв'язку злочинів проти людяності із ситуацією війни, як це було передбачено Статутом Нюрнберзького трибуналу, і заміною її критерієм широкомасштабного та систематичного нападу, поняття злочинів проти людяності, ймовірно, стало застосовним до широкомасштабних, але не пов'язаних між собою злочинів [7; р. 43-57; 5; р. 58]. Таким чином, поняття злочинів проти людяності охоплювало, для прикладу, злочинні дії серійних вбивць або мафій [8; р. 960]. Тому вимога наявності політики вважається необхідною для виключення таких злочинних дій зі сфери злочинів проти людяності, оскільки вона встановлює певний ступінь організованості у випадках широкомасштабних нападів [5; р. 58]. По-друге, вимога наявності політики передбачає участь владних органів у вчиненні злочинів проти людяності [4; р. 49]. Встановлюючи «певний зв'язок з державою або фактичною владою на певній території засобами політики цього суб'єкта», визначається, що «місто з надзвичайно високим рівнем злочинності, що призводить до великої кількості жертв», не може вважатися місцем вчинення злочинів проти людяності [9; р. 34]. Таким чином, з двох наведених вище аргументів випливає, що деякі вчені вважають включення вимоги щодо наявності політики в склад злочинів проти людяності необхідним для встановлення міжнародного характеру цих злочинів.

Інша група науковців дотримується протилежної точки зору. На їхню думку, включення вимоги щодо наявності політики до складу злочинів проти людяності є необґрунтованим. Суддя Меттро Г. з цього приводу стверджує, що «у звичаєвому міжнародному праві немає нічого, що зобов'язувало б встановлювати додаткову вимогу про те, що дії повинні бути пов'язані з політикою або планом» [10; р. 281-282]. Отже, вимога щодо наявності політики держави або організації не має правової основи. Крім того, було висловлено думку, що включення вимоги щодо наявності політики до складу злочинів проти людяності є зайвим [9; р. 21]. Рівень організованості, який передбачається вимогою щодо політики, також визначається вимогою щодо наявності цивільного населення як об'єкта злочинних діянь та вимогою щодо широкомасштабних або систематичних нападів. Отже, передбачувана мета вимоги щодо політики – виключення випадкових та ізольованих протиправних діянь зі сфери злочинів проти людяності – вже досягається іншими елементами даного виду злочинів [11; para. 644]. На підставі двох зазначених вище аргументів

друга група науковців вважає, що політика держави або організації не є самостійним елементом злочинів проти людяності, а виступає лиш доказовим фактором, який суди можуть враховувати при оцінці інших необхідних елементів злочинів проти людяності, як-от широкомасштабність та систематичність [5; р. 59].

Варто зазначити, що дискусія стосовно вимоги політики держави або організації як необхідного елементу злочинів проти людяності між двома наведеними вище групами науковців триває дотепер і будь-які ознаки щодо досягнення консенсусу між ними відсутні. У зв'язку з цим було б доречно здійснити аналіз судової практики трибуналів *ad hoc* та МКС з даного питання і водночас з'ясувати які можуть бути форми прояву політики держави або організації. З цього приводу можна сказати, що судова практика стосовно вимоги наявності політики також є непослідовною і суперечливою. Так, стаття 5 Статуту Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (МКТЮ), яка криміналізує злочини проти людяності, не містить прямої згадки про вимогу щодо наявності елементу політики. Однак у рішенні Судової палати у справі *Tadić* МКТЮ висловив думку, що бажання виключити поодинокі та випадкові дії окремих осіб зі сфери злочинів проти людяності означає, що «для вчинення таких дій має існувати певна форма урядової або організаційної політики» [11; para. 644]. У подальшій судовій практиці визнання політики як неявної вимоги для кваліфікації злочинів проти людяності все частіше піддавали сумніву та оцінювали критично. Це зрештою призвело до прямого заперечення вимоги наявності політики у рішенні Апеляційної палати МКТЮ у справі *Kunarac*: «Ні напад, ні дії обвинуваченого не повинні бути підтвержені будь-якою формою «політики» чи «плану». На момент скоєння передбачуваних дій у Статуті чи у звичаєвому міжнародному праві не було нічого, що вимагало б доведення існування плану чи політики для вчинення цих злочинів... Доказ того, що напад був спрямований проти цивільного населення, та що він був широкомасштабним або систематичним, є правовими елементами злочину. Щоб довести ці елементи, не потрібно показувати, що вони були результатом існування політики чи плану» [12; para. 98]. Разом з тим, Апеляційна палата визнала, що план або політика держави чи організації можуть бути доречними для встановлення інших необхідних елементів злочинів проти людяності: «Для встановлення того, що напад був спрямований проти цивільного населення та що він був широкомасштабним або систематичним (особливо останнє), може бути корисним показати, що насправді існувала політика чи план, але це можливо довести, посилаючись на інші обставини. Таким чином, існування політики чи плану може бути доказово релевантним, але воно не є правовим елементом злочину» [12; para. 98]. Характеристика політики як лише доказової обставини послідовно підтверджувалася і в наступних судових рішеннях МКТЮ.

Що стосується значення політики держави або організації, зокрема форм її прояву, то така політика необов'язково має бути явною або сформульованою чітко і точно [11; para. 653]. Висновок про наявність елемента політики можна зробити із сукупності фактичних обставин. З цього приводу МКТЮ визначив, що політика, яка лежить в основі злочинів проти людяності повинна передбачати вчинення множинних злочинних діянь проти цивільного населення. Так, Судова палата МКТЮ у справі *Blaškić* визнала, що існування плану або політики може бути виведене, серед іншого, з низки наступних обставин: загальні історичні обставини та загальний політичний контекст, на тлі яких вчиняються злочинні дії; створення та впровадження автономних політичних структур на будь-якому рівні влади на певній території; загальний зміст політичної програми, так як він впливає з праць та виступів її авторів; пропаганда в засобах масової інформації; створення та впровадження автономних військових структур; мобілізація збройних сил; повторювані в часі та просторі та скоординовані військові наступи; зв'язки між військовою ієрархією і політичною структурою та її політичною програмою; зміни в етнічному складі населення; застосування дискримінаційних заходів; масштаб вчинених актів насильства [13; para 204].

Крім того, МКТЮ у своїй практиці послідовно дотримувалася позиції, що встановлена політика не обов'язково має бути політикою держави *de jure* [11; para. 654]. Сили, які, хоча і не є частиною легітимного уряду, але *de facto* контролюють або можуть вільно пересуватися в межах визначеної території, можуть бути так само здатні, як і держави, реалізовувати політику, що призводить до вчинення злочинів проти людяності. Тому вони можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за такі злочини нарівні з державами [5, р. 61]. Також як визначила Судова палата МКТЮ у справах *Nikolić* та *Blaškić*, незалежно від того, чи політика реалізується *de jure* державою чи *de facto* владою, вона не обов'язково має бути розроблена на найвищому ієрархічному рівні [13; para. 207; 14; para. 26]. Політика може бути розроблена на будь-якому рівні держави чи організації, яка *de facto* здійснює владу на певній території.

Як уже було зазначено, необхідність існування політики держави або організації як необхідного елемента злочинів проти людяності чітко визначена у статті 7(2)(а) Римського статуту МКС [1]. Проте, перед прийняттям Римського статуту існували деякі розбіжності між його розробниками щодо точного значення «елементу політики». У той час як одні науковці стверджували, що політика «є чимось на зразок систематичності» [15; р. 106-107], інші вважали, що елемент політики «є більш гнучким» і не вимагає високого рівня організації та координації, характерних для вимоги систематичності нападу [7; р. 48, 50-51]. Більш чітке уявлення про характер елемента політики було сформоване судовою практикою МКС. Так, у своєму рішенні щодо підтвердження звинувачень проти Катанги та Нгуджоло Чуї, Палата досудового провадження постановила, що елемент політики «забезпечує, що напад, навіть якщо він здійснюється на великій географічній території або спрямований проти великої кількості жертв, однаково повинен бути ретельно організованим і відповідати певній закономірності. Він також повинен здійснюватися з метою просування спільної політики за участю державних або приватних ресурсів. Така політика може бути сформована або групами осіб, які керують конкретною територією, або будь-якою організацією, здатної вчинити широкомасштабний або систематичний напад на цивільне населення. Політика не обов'язково має бути чітко визначена організацією. Насправді, напад, який планується, спрямовується або організовується – на відміну від спонтанних або ізольованих актів насильства – відповідатиме цьому критерію» [16; para. 396]. Таке тлумачення елемента політики було сприйнято як ототожнення елемента політики з вимогою щодо систематичності нападу на цивільне населення. Цей аргумент підтверджується тлумаченням терміну «систематичний» Палатою досудового провадження, а саме як «організований план реалізації спільної політики, який має регулярний характер і призводить до постійного вчинення дій, або як «схеми злочинів», за яких злочини становлять «невипадкове повторення подібної злочинної поведінки на регулярній основі» [16; para. 397]. Необхідна форма політики детальніше роз'яснюється в статті 7(3) Елементів злочину, яка стверджує, що ««політика, спрямована на здійснення такого нападу» передбачає, що держава чи організація активно заохочували такий напад на цивільне населення або підбурювали до нього» [2]. На думку Палати досудового провадження, це означає, що напад повинен бути спланованим, спрямованим або організованим. Це не означає, що політика повинна бути чітко визначена або формалізована. Натомість існування та зміст політики можна вивести з «послідовності подій» [16; para. 396]. У цьому контексті можна посилатися на контекстуальні обставини, перелічені в рішенні Судової палати МКТЮ у справі *Blaškić* [13; para. 204].

Однак, у практиці МКС наявні й інші погляди на сутність елемента політики. Так, у Рішенні про дозвіл на розслідування ситуації в Республіці Кенія Палата досудового провадження розглядала елемент політики окремо від вимоги широкомасштабності або систематичності нападу [17; paras. 115-128]. Тобто, вона визначила елемент політики як самостійний елемент злочину проти людяності, а не лише як доказовий фактор для встановлення широкомасштабності та систематичності нападу на цивільне населення. При цьому для встановлення наявності політики Палата враховувала фактичні обставини, безпосередньо пов'язані з організацією нападу, які можна розділити на три категорії: підготовка нападу; особливості нападу; політичний, військовий і соціальний контекст нападу [17; paras. 115-128]. Підготовка нападу полягає у наступному: зустрічі місцевих лідерів, бізнесменів та політиків, під час яких координувалися насильницькі дії та розподілялися зброя і гроші; навчання в таборах; вербування банд для вчинення насильства над громадами, які вважалися бунтівними; та попередження, які надсилалися людям перед насильницькими діями. Друга категорія обставин, пов'язаних з характеристиками нападу, стосується: скоординованого та організованого характеру нападу; великого розміру груп, які здійснювали напади з різних напрямків; того факту, що війська діяли по змінах. Крім того, Палата взяла до уваги матеріали та типи озброєння, що використовувалися під час нападу. Фактичні обставини, що належать до третьої категорії, стосуються здійснення одночасних нападів на різні села та оприлюднення публічних заяв політиків, в яких висловлюється насильницька мета нападу [17; paras. 115-128]. Зважаючи на наведені вище обставини, можна припустити, що контекстуальні обставини, наведені Судовою палатою МКТЮ у справі *Blaškić*, відіграли обмежену роль у міркуваннях Палати досудового провадження. Висновок Палати про те, що напади були скоєні в рамках політики, в першу чергу ґрунтується на підготовчих заходах, які були вжиті для цього, та на характеристиках нападу [5; р. 70].

Досліджуючи значення елемента політики для кваліфікації злочинів проти людяності, необхідно також пам'ятати, що за здійснення політики відповідальний певний колективний суб'єкт –

держава або організація [3; с. 163]. Що стосується держави, як суб'єкта політики щодо вчинення нападу проти цивільного населення, то ще Статут Нюрнберзького трибуналу передбачав, що злочини проти людяності мають бути вчинені державними агентами [18; р. 95]. Зокрема, Стаття 6(с) Статуту вимагає, щоб злочини проти людяності були вчинені «під час виконання або у зв'язку з» злочинами проти миру та воєнними злочинами [19], які могли бути вчинені тільки державними діячами або високопоставленими цивільними особами, пов'язаними з державою [18; р. 95]. Ця вимога щодо дій держави виключала, наприклад, дії «вільних» антисемітів, які вирішили за прикладом нацистів вбивати євреїв самостійно, як це неодноразово траплялося в Румунії, Латвії та Україні. Їхні злочини могли бути переслідувані як вбивства за внутрішнім законодавством держав, але не як злочини проти людяності за міжнародним правом. Тобто, зв'язок із діями держави вважався необхідним для того, щоб ці злочини підпадали під дію міжнародного права [18; р. 96]. Також, як вже було згадано вище, політика щодо вчинення нападу не обов'язково має бути розроблена на найвищому ієрархічному рівні держави. Як показує судова практика МКТЮ у справах *Nikolić* та *Blaškić*, а згодом і МКС у Рішенні про дозвіл на розслідування ситуації в Республіці Кенія: «політика не обов'язково має бути задумана на найвищому рівні державного апарату. Отже, політика, прийнята регіональними або навіть місцевими органами держави, може відповідати вимозі державної політики» [13; para. 207; 14; para. 26; 17; para. 86]. Тобто, як ми бачимо, поняття «державна політика» є цілком зрозумілим і не викликає жодних суперечностей і дискусій як серед науковців, так і в судовій практиці. Однак, дещо по-іншому складається ситуація з поняттям «політика організації». Зрозуміло, що напади проти цивільного населення можуть вчинятися не лише державними структурами безпосередньо або за їх сприяння, а й недержавними суб'єктами. Наприклад, під час конфлікту в колишній Югославії або Руанді більшість злочинів проти мирного населення було вчинено саме недержавними суб'єктами, такі як парамілітарні формування або озброєні групи цивільних. При цьому варто зазначити, що розширення поняття злочинів проти людяності з метою включення до нього недержавних суб'єктів все ще вимагає доказу наявності елементу політики у їх діях. Насамперед, це потрібно для відмежування злочинів проти людяності від злочинної поведінки окремих груп осіб чи злочинних організацій, яка може мати транснаціональний характер і охоплюється внутрішнім кримінальним законодавством [20; р. 40-41]. Проте, серед науковців досі немає єдиної думки щодо критеріїв, які мають застосовуватися до недержавних суб'єктів, як до таких, що можуть здійснювати «політику організації». Тому було б доречним для вирішення даного питання знову ж таки звернутися до судової практики МКС та трибуналів *ad hoc*. Так, Судова палата МКТЮ у справі *Tadić* постановила, що «...законодавство стосовно злочинів проти людяності розвивалося з урахуванням сил, які, хоча й не належать до легітимного уряду, але контролюють *de facto* певну територію або можуть вільно пересуватися в її межах» [11; para. 654]. Варто зазначити, що МКТЮ став першим спеціальним міжнародним трибуналом, який визнав можливість вчинення злочинів проти людяності недержавними суб'єктами. Однак при визначенні таких суб'єктів він враховував головним чином територіальний аспект, а саме фактичний контроль організації над певною територією держави або можливість суб'єкта вільно пересуватися в межах певної території. Міжнародний трибунал щодо Руанди (МКТР) у справі *Akayesu* встановив, що «збройні сили, які протистоять уряду, повинні перебувати під відповідальним командуванням, що передбачає певний рівень організації всередині збройної групи або дисидентських збройних сил. Цей рівень організації має бути таким, щоб дозволити збройній групі або дисидентським силам планувати та проводити узгоджені військові операції, а також запроваджувати дисципліну від імені фактичної влади. Крім того, ці збройні сили повинні мати можливість домінувати над достатньою частиною території, щоб підтримувати тривалі та узгоджені військові операції та застосовувати Додатковий протокол II. По суті, операції повинні бути безперервними та спланованими. Територія, яка перебуває під їхнім контролем, зазвичай є тією, яка вислизнула з-під контролю урядових сил» [21; para. 626]. Як ми бачимо, МКТР не обмежується виключно територіальною ознакою недержавних суб'єктів, а й містить вимогу щодо наявності відповідального командування організацією, яке забезпечує її спроможність планувати та проводити військові операції. Щоправда рішення Судової палати МКТР у справі *Akayesu* не дає визначення поняттю «недержавні суб'єкти» або «організація», обмежуючись лише характеристикою «дисидентських збройних сил» та «організованих збройних груп», як учасників збройного конфлікту неміжнародного характеру. Досить цікавою і неоднозначною є позиція МКС щодо визначення «політики організації». Зокрема, зосереджуючись на концепції організації, більшість

суддів Палати досудового провадження у Рішенні про дозвіл на розслідування ситуації в Республіці Кенія швидко дійшли висновку, що це поняття охоплює також і недержавні суб'єкти. Палата досудового провадження постановила, що «формальний характер групи та рівень її організації не повинні бути визначальним критерієм» [17; para. 86]. Натомість, на думку більшості, слід визначити, чи має група здатність вчиняти дії, що порушують основні людські цінності. На думку Палати, визначення того, чи є певна група організацією відповідно до Статуту, має здійснюватися в кожному конкретному випадку [17]. При прийнятті такого рішення Палата може враховувати низку факторів, зокрема:

- чи перебуває група під відповідальним командуванням або має встановлену ієрархію;
- чи група фактично володіє засобами для здійснення широкомасштабних або систематичних дій проти цивільного населення;
- чи група здійснює контроль над частиною території держави;
- чи група здійснює злочинну діяльність проти цивільного населення в якості її основної мети;
- чи група висловлює, явно або неявно, намір напасти на цивільне населення;
- чи група є частиною більшої групи, яка відповідає деяким або всім вищезазначеним критеріям [17; para. 317].

Важливо уточнити, що, хоча ці міркування можуть допомогти Палаті у прийнятті рішення, вони не є жорстким юридичним визначенням і не повинні вичерпно виконуватись. Вищезазначене рішення Палати досудового розгляду МКС було підтримано більшістю суддів, за винятком окремої думки судді Ганса-Петера Каула. У своїй окремій думці суддя Каул відхилив позицію більшості про те, що будь-який недержавний суб'єкт може визначатися як «організація», і вважав, що лише державоподібні організації підпадають під термін «політика організації» у значенні статті 7(2)(а) Римського статуту [22; р. 13]. На його переконання, організація повинна мати деякі характеристики держави, які «зрештою перетворюють приватну «організацію» на утворення, яке може діяти як держава або мати квазідержавні можливості» [22; р. 15]. Саме цей державоподібний характер організації надає злочинам міжнародного характеру, відмежовуючи їх від злочинних діянь, які охоплюються суто внутрішнім кримінальним законодавством. Підхід судді Каула до злочинів проти людяності базувався на розумінні того, що лише держава або державоподібні утворення здатні провадити політику здійснення подібного насильства [22; р. 16]. Можна справедливо зауважити, що така позиція судді Каула містить суттєві недоліки, адже в багатьох країнах, зокрема в бідних країнах з неефективними або нелегітимними державними структурами, особи, які мають доступ до ресурсів, можуть організувати і здійснювати насильство в масштабах, часто подібних до державного, яке й породило поняття злочинів проти людяності. Така ситуація мала місце, наприклад, в Уганді, Сомалі, Конго та Центральноафриканській Республіці, де повстанські угруповання, лідери кланів або інші недержавні суб'єкти, а іноді навіть державні органи від імені конкретних лідерів, вчиняли серйозні правопорушення проти цивільного населення [22; р. 37]. Отже, ні більшість суддів Палати досудового провадження, ні суддя Каул, який висловив окрему думку, не надали переконливих критеріїв щодо того, як тлумачити вимогу державної або організаційної політики, зазначеної у статті 7(2)(а) Римського статуту, і зокрема як потрібно розуміти поняття «політика організації» щодо вчинення злочинів проти людяності.

Висновки. Таким чином, наявність елементу політики держави або організації у протиправному діянні, вчинення якого передбачено статтею 7 Римського статуту МКС, є однією з ключових вимог для його кваліфікації як злочину проти людяності. Зокрема, елемент політики разом з іншими необхідними елементами злочинного діяння, а саме вимогами широкомасштабності та систематичності нападу на цивільне населення, дозволяє відмежувати злочини проти людяності від ізольованих та поодиноких актів насильства проти мирних жителів, які охоплюються внутрішнім законодавством держав. Разом з тим, аналіз доктринальних джерел показав наявність значних розбіжностей щодо тлумачення поняття «політика держави або організації» та обов'язковості її врахування при кваліфікації того чи іншого протиправного діяння як злочину проти людяності. Так, на думку одних науковців, наявність елементу політики є самостійним та необхідним критерієм для встановлення факту вчинення злочину проти людяності, тоді як інші рішуче заперечують такий підхід, стверджуючи, що достатньо встановити лише факт широкомасштабності та систематичності протиправного діяння, використовуючи при цьому елемент політики тільки як доказовий фактор. Позиції обох груп науковців знайшли своє підтвердження у судовій практиці трибуналів *ad hoc* та МКС, що теж свідчить про неоднозначність та суперечність підходів судових

органів до розуміння «елементу політики». І якщо поняття «політика держави» є зрозумілим і не викликає непорозуміння, то стосовно тлумачення поняття «політика організації» досі ведуться тривалі дискусії серед наукової спільноти. Зокрема, досі не було досягнуто консенсусу щодо визначення того, які недержавні суб'єкти здатні вчиняти злочини проти людяності. З цього приводу судова практика МКС та трибуналів *ad hoc* передбачила певні критерії для недержавних суб'єктів, такі як фактичний контроль над певною територією, наявність відповідального командування, здатність проводити узгоджені військові операції, здійснення злочинної діяльності проти цивільного населення в якості її основної мети тощо. Однак, невирішеним залишається питання про те, чи застосовуються наведені вище критерії також до організацій, не пов'язаних з державою. Отже, можна впевнено сказати, що проблема елементу політики у протиправній діяльності держави або недержавних суб'єктів становить широкий простір для подальших правових досліджень і вирішення згаданих вище дискусійних питань дозволить виробити єдиний узгоджений підхід до розуміння поняття політики держави або організації, що у свою чергу сприятиме підвищенню ефективності міжнародного кримінального правосуддя стосовно кваліфікації злочинів проти людяності та забезпечення невідворотності покарання для винних у їх вчиненні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Римський статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 07.01.2026).
2. Елементи злочинів (складова частина статті 9 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду) від 11.06.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9a7_001-02#n3 (дата звернення: 07.01.2026).
3. Міжнародне кримінальне право: навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. Т.І. Созанського та О.М. Броневицької. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 472 с.
4. Phylilis Hwang, *Defining Crimes Against Humanity in the Rome Statute of the International Criminal Court*, 22 *Fordham Int'l L.J.* 457 (1998).
5. Cupido, M. The Policy Underlying Crimes Against Humanity: Practical Reflections on a Theoretical Debate. *Crim Law Forum* 22, 275–309 (2011). <https://doi.org/10.1007/s10609-011-9142-4>.
6. M.C. Bassiouni, *Crimes against Humanity in International Criminal Law* (The Hague: Kluwer Law International, 1999) 244-246.
7. Robinson D. Defining “Crimes Against Humanity” at the Rome Conference. *American Journal of International Law*. 1999; 93(1): 43-57. DOI:10.2307/2997955.
8. W.A. Schabas, ‘State Policy as an Element of International Crimes’, 98 *Journal of Criminal Law & Criminology* (2008) 960.
9. Ambos, Kai and Wirth, Steffen, *The Current Law of Crimes Against Humanity: An analysis of UNTAET Regulation 15/2000* (December 14, 2002). *Criminal Law Forum*, Vol. 13, 1-90, 2002.
10. G. Mettraux, ‘Crimes against Humanity in the Jurisprudence of the International Criminal Tribunals for the former Yugoslavia and for Rwanda’. 43 *Harvard International Law Journal*. 2002. 237. URL: https://www.researchgate.net/publication/292515845_Crimes_against_humanity_in_the_jurisprudence_of_the_international_criminal_tribunals_for_the_former_Yugoslavia_and_for_Rwanda.
11. Prosecutor v. Tadić, Judgment, Case No. IT-94-1, Trial Chamber II, 7 May 1997 (Tadić Trial Chamber judgment), paras. 644, 654.
12. Prosecutor v. Kunarac et al., Judgment, Case No. IT-96-23 and IT-96-23/1-A, Appeals Chamber, 12 June 2002 (Kunarac et al. Appeals Chamber judgment), para. 98.
13. Prosecutor v. Blaškić, Judgment, Case No. IT-95-14-T, Trial Chamber I, 3 March 2000 (Blaškić Trial Chamber judgment), paras. 204, 207.
14. Prosecutor v. Nikolić, Review of the indictment pursuant to Rule 61 of the Rules of Procedure and Evidence, Case No. IT-94-2-R61, Trial Chamber, 20 October 1995 (Nikolić Rule 61 decision), para. 26.
15. G. Boas et al., *International Criminal Law Practitioner Library, Volume II: Elements of Crimes under International Law* (New York: Cambridge University Press, 2009) 106-107.

16. Prosecutor v. Katanga and Ngudjolo Chui, Decision on the confirmation of charges, Case No. ICC-01/04-01/07, Pre-Trial Chamber I, 30 September 2008 (Katanga and Chui confirmation of charges decision), paras. 396, 397.
17. Situation in the Republic of Kenya, Decision pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the authorization of an investigation into the situation in the Republic of Kenya, Case No. ICC-01/09, Pre-Trial Chamber II, 31 March 2010, paras. 86, 115-128.
18. Luban, D. (2004). A Theory of Crimes Against Humanity, 29 Yale J. Int'l L. 85-167. URL: <http://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/146>.
19. Статут № 998_201 від 08.08.1945 Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 08.08.1945 https://zakononline.ua/documents/show/140950__140950.
20. Bassiouni, M.C. (2011). *Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 40-41. URL: https://www.researchgate.net/publication/286544025_Crimes_against_humanity_Historical_evolution_and_contemporary_application.
21. The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu (ICTR-96-4-T, Judgement of 2 September 1998) / ICTR, para. 626.
22. Hansen, T.O. (2011). The Policy Requirement in Crimes against Humanity: Lessons from and for the Case of Kenya. *George Washington International Law Review*, 43(1), 1-42. URL: <https://pure.ulster.ac.uk/en/publications/the-policy-requirement-in-crimes-against-humanity-lessons-from-an-3>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 13.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026
Дата публікації: 5.03.2026

© Данчук В.А.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0